

градуовальною залежністю оптичної густини фосфорно-молібденового гетерополікомплексу від масової частки фосфатів); V – об'єм екстракту проби, мл; m – наважка проби, г.

Масову частку фосфіну визначають розрахунковим методом за молекулярною масою.

Розроблений спосіб визначення фосфіну в матрицях забезпечує вимірювання масової частки діючої речовини на рівні гігієнічних нормативів (чутливість методу 0,002 мг/кг) і може бути використаний для контролю діючої речовини в сільськогосподарській (зерні хлібних запасів та підкарантинній плодovій) продукції за застосування фумігації.

УДК 633.11+633.14:631.527

Чернобай С. В., канд. с.-г. наук, **Рябчун В. К.**, канд. біол. наук, ст. наук. співроб., **Мельник В. С.**, канд. с.-г. наук, **Капустіна Т. Б.**, канд. с.-г. наук, ст. наук. співроб., **Щеченко О. Є.**, мол. наук. співроб.
Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва НААН
e-mail: chernobai257@gmail.com

НОВІ ДЖЕРЕЛА КОМПЛЕКСУ ЦІННИХ ГОСПОДАРСЬКИХ ОЗНАК ДЛЯ СЕЛЕКЦІЇ ТРИТИКАЛЕ ЯРОГО

Одним із важливих завдань зростання ефективності зернового комплексу є підвищення потенціалу врожайності тритикале та її стабільності селекційним шляхом. Стабільність врожайності обумовлюється толерантністю генотипів до стресових факторів. Тритикале серед сільськогосподарських культур є яскравим прикладом здатності протистояти широкому діапазону несприятливих екологічних умов [1, 2].

Питання збереження та примноження генетичного різноманіття тритикале ярого на сьогодні залишається досить актуальним, оскільки у селекційному процесі існує необхідність вихідного матеріалу з широкою генотиповою мінливістю за основними цінними господарськими ознаками [3].

Метою проведених досліджень було виділення нових джерел та донорів цінних господарських ознак для забезпечення вихідним матеріалом селекційних, наукових та навчальних програм та збереження зразків для майбутніх поколінь.

Полеві дослідження виконували в селекційній сівозміні експериментальної бази Інституту рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН (ІР), яка розташована в 15 кілометрах від м. Харкова (східна частина Лісостепу України). Сівбу тритикале ярого у 2021 р. проводили на полях десятипільної селекційної сівозміни № 3 експериментальної бази ІР у вологий та достатньо прогрітий ґрунт у третій декаді квітня. Норма висіву 5 млн. схожих насінин на гектар. Попередник – горох. Під передпосівну культивуацію вносили 0,8 ц/га аміачної селітри (N₂₈). У цілому, погодні умови 2021 р. дозволили оцінити стабільність формування ознак генотипів за впливу умов середовища.

Сортовипробування проводили за Методикою кваліфікаційної експертизи сортів рослин [4]. Під час вегетації визначали тривалість періоду сходи-колосіння та колосіння-достигання, оцінювали густоту та вирівняність стеблестою, стійкість до септоріозу листя, бурої іржі, стійкість до вилягання та легкість обмолоту колосу, визначали урожайність, оцінювали виповненість, крупність та твердість зерна [5, 6].

У селекційному розсаднику першого року з 8640 родин, що вивчалися, зібрано 3630 (42 %) з вирівняним стеблостоєм, крупним колосом, підвищеною стійкістю до септоріозу листя та до вилягання. Виділено вирівняні високопродуктивні комплексно цінні лінії.

В умовах 2021 р. виділено ряд ліній стійких до вилягання (8–9 балів) з легким обмолотом та високою продуктивністю, оптимальною висотою: ЯТХ 294-18 (Х10ПГСвТ6/Хл/4/С52ХГХЗ/МЛ21//БП11 АЛт58/3/Ж/5/Зліт); ЯТХ 286-1 (Гусар/3/Х10ПГСвТ/С62//Х10ГАС21/ С46ГХ8); ЯТХ 243-13 (Сонцедар/3/Ж//БПрСв22/Х10ГАС29/3/Боривітер); ЯТХ 119-1 (А/С56ГАС8//Вал90(карл)/3/Воля) та ін.

Із 2594 родин селекційного розсадника другого року за польовими оцінками виділено 480 (18,5 %) морфологічно константних ліній для подальшого вивчення. На ділянках, площею 1 м² кращими за урожайністю були середньостиглі лінії, створені методом складної міжлінійної гібридизації тритикале ярого – ЯТХ 3416-21 (506 г/м²), ЯТХ 3428-21 (570 г/м²), ЯТХ 3446-21 (508 г/м²). За урожайністю вони перевищують еталон Дархліба харківський на 68–150 г/м², мають підвищену стійкість до вилягання (7–9 балів). На ділянках площею 2 м² виділено кращі комплексно-цінні лінії, які формували урожайність 464–514 г/м², що перевищує еталон Дархліба харківський на 120–170 г/м² (ЯТХ 1831-21, ЯТХ 1888-21, ЯТХ 2146-21, ЯТХ 2328-21, ЯТХ 2592-21, ЯТХ 2761-21, ЯТХ 2762-21, ЯТХ 2763-21 та ін.).

У контрольному розсаднику на ділянках з обліковою площею 5 м² вивчено 500 ліній. За урожайністю, стійкістю до хвороб, до вилягання та іншими польовими оцінками відібрано 129 ліній (25,8 %). Урожайність ліній у контрольному розсаднику коливалась від 3,38 до 6,96 т/га.

У попередньому та конкурсному сортовипробуванні на ділянках з обліковою площею 10 м², відповідно за дво- та чотириразової повторності вивчено 300 ліній. Урожайність коливалась від 3,53 до 6,04 т/га.

Більшість ліній сортовипробування мали середню тривалість періоду сходи-колосіння. Колосіння відмічалось на 43–45 добу після появи сходів, що в умовах Лісостепу України має переваги над раннім колосінням, оскільки критичні періоди розвитку рослин – формування колосу та генеративних органів не припадає на часто повторювану весняно-літню посуху.

Погодні умови не сприяли інтенсивному розвитку збудників хвороб. Стійкість до септоріозу листя та бурої листкової іржі була на рівні 8–9 балів.

Після польової оцінки та визначення урожайності з 210 ліній попереднього сортовипробування відібрано 67 ліній (31,9 %), які проявили високу або середню стійкість до вилягання, мали вирівняний та густий стеблестій, крупний колос. Кращі лінії ЯТХ 114-21, ЯТХ 118-21, ЯТХ 125-21,

ЯТХ 135-21, ЯТХ 136-21, ЯТХ 150-21, ЯТХ 175-21, ЯТХ 178-21 мали урожайність 5,51–5,76 т/га, перевищуючи еталон Дархліба харківський на 0,59–0,84 т/га. За періодом вегетації дані лінії відносяться до середньостиглих. Створені методом внутрішньовидової гібридизації ярих та ярих з озимими формами.

У конкурсному сортовипробуванні вивчено 90 ліній. У результаті польових оцінок та обліку урожайності відібрано 44 лінії (48,8 %) для подальшої оцінки показників якості. Кращі з них ЯТХ 19-21, ЯТХ 21-21, ЯТХ 40-21, ЯТХ 87-21 мали урожайність 5,56–6,04 т/га, що перевищує еталон Дархліба харківський на 0,64–1,12 т/га. Вони мають підвищену стійкість до вилягання (9 балів) та хороші хлібопекарські властивості.

Таблиця 1 – Характеристика кращих ліній тритикале ярого попереднього та конкурсного сортовипробування, 2021 р.

Зразок	Період сход-колюсіння, діб	Висота рослин, см	Стійкість до вилягання, бал	Оцінка стеблестою у фазі повної стиглості, бал	Урожайність, т/га	
					– х	перевищення ближнього стандарту
Дархліба харківський, еталон	45	108	9	9	4,92	–
ЯТХ 19-21	44	106	9	9	5,72	+0,80
ЯТХ 21-21	45	102	9	9	5,97	+1,05
ЯТХ 40-21	43	115	9	9	6,04	+1,12
ЯТХ 87-21	43	106	9	9	5,56	+0,64
ЯТХ 118-21	44	108	9	9	5,61	+0,69
ЯТХ 125-21	42	108	9	9	5,65	+0,73
ЯТХ 135-21	45	111	9	9	5,76	+0,84
НІР _{0,05}	–	–	–	–	0,21	–

Виділені джерела комплексу цінних господарських ознак дозволяють створювати комплексно цінний селекційний матеріал тритикале ярого за різними напрямками.

Список літератури

1. Рябчун В.К., Капустіна Т.Б., Мельник В.С., Чернобай С.В., Щеченко О.Є. Підвищення адаптивності тритикале ярого селекційним шляхом. Створення посухостійких сортів // Основи управління продукційним процесом польових культур: монографія / під ред. В.В. Кириченка; Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН. Харків, 2016. С. 278–313.

2. Харченко М.В. Адаптивність сортів тритикале озимого в умовах Лісостепу України // Миронівський вісник. 2016. Вип. 2. С. 129–140.

3. Чернобай С.В., Рябчун В.К., Мельник В.С. Джерела цінних господарських ознак тритикале ярого // Тези доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і спеціалістів «Селекція, генетика та технології вирощування сільськогосподарських культур», 19 квітня 2019 р. (с. Центральне). Вінниця, 2019. С. 122.

4. Методика проведення кваліфікаційної експертизи сортів рослин на придатність до поширення в Україні. Загальна частина. Київ, 2016. 117 с.

5. Пополнение, сохранение в живом виде и изучение мировой коллекции пшеницы, эгилопса и тритикале: методические указания. ВИР. Санкт-Петербург, 1999. 82 с.

6. Ярош А.В., Рябчун В.К., Леонов О.Ю. Методологія оцінки твердості зерна у пшениці м'якої озимої // Генетичні ресурси рослин, 2014. С. 120–131.

УДК 631.527.8:633.111.1

Швець О. А., здобувач вищої освіти*, **Сухомлін Р. Є.**, аспірант
Державний біотехнологічний університет
e-mail: weird.lynx.rufus@gmail.com

ДОБІР ТРАНСГРЕСИВНИХ ЗА ПРОДУКТИВНІСТЮ КОЛОСА ЛІНІЙ ПШЕНИЦІ М'ЯКОЇ ОЗИМОЇ

Продуктивність головного колоса є одним з основних елементів продуктивності рослин пшениці м'якої озимої та має суттєвий вплив на формування врожаю сорту в цілому.

Продуктивність колоса – це результат інтегральної взаємодії генів, що контролюють кількість зерен та їх масу. Розмір колоса та ознаки його продуктивності знаходяться під контролем багатьох генів, які локалізовані в різних групах зчеплення. В системі цілісного генотипу взаємодія цих генів створює широкий спектр типів успадкування ознаки продуктивності та її складових [1].

Враховуючи, що більшість господарських та біологічних ознак мають полігенну природу, одним з найбільш ефективних шляхів отримання цінних генотипів є створення трансгресивних форм [2]. Завдяки цьому трансгресивна селекція отримала широке використання, дозволило одержати цінні трансгресивні форми за різними ознаками продуктивності пшениці [3].

У процесах формування продуктивності важливе значення мають такі кількісні ознаки: довжина колоса, кількість зерен в колосі, маса зерна з колоса. Знання механізмів успадкування цих ознак, їх генетичної обумовленості дозволяє отримувати цінний вихідний матеріал для створення нових високопродуктивних сортів пшениці [4].

Таким чином, метою даної роботи було вивчення особливостей мінливості та характеру успадкування ознак продуктивності колоса у гібридів пшениці м'якої F_2 - F_4 та добору трансгресивних форм за комплексом ознак продуктивності.

Дослідження проводились в 2020-2022 роках в умовах дослідного поля ДБТУ. Об'єктом досліджень були гібридні популяції F_2 та родини F_3 - F_4 семи гібридних комбінації одержаних за наступною схемою схрещувань:

---

*Науковий керівник – Криворученко Р. В., канд. с.-г. наук, доц.